ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ· Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից):

Ստորագրութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ „ՄՇԱԿ“ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ԼՐԱԳԻՐԸ

ԵԿՈՂ **1882** ԹՒԻՆ

(ՏԱՍՆ ԵՒ ՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն ղիրքով և նոյն պրօգրամմայով:

ՊՐՕԳՐԱՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II. Առաջնորդող յօդուածներ, III. Ներքին տեսութիւն, IV. Արտաքին տեսութիւն, V. Խառն լուրեր, VI. Հեռագիրներ, VII. Ֆելիետօն կամ Բանասիրական, VIII. Յայտարարութիւններ:

ԼՐԱԳՐԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ, 10 րուբլ է, կէս տարվան 6 ր., իւրաքանչիւր ամսին 1 րուբլ: Հատով համարները 5 կոպէկ:

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետևեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Նամակ Վերին-Ագուլիսից: Նամակ Ախալքալաքից: Ներքին լուրեր:— ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: «Порядокъ» լրագրի թղթակցութիւնը: Իտալիա: Գերմանիա:—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ:— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: «Օրիորդ Բերոյեանց» կոմէդիա Քիչմիչեանցի:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՎԵՐԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

—

Դեկտեմբերի 11-ին

«Մշակի» 203 համարի մէջ տպված պ. Գրիգոր Նիկողոսեանի նամակը, որի մէջ նա նկարագրել էր Կ. Պօլսի որբանոցի թշուառ ու անմխիթար դրութիւնը, և որով նա հրաւիրում էր Ռուսաստանի հայերին օգնել յիշեալ որբանոցին, — մեր ուսումնարանի օրիորդաց սրտերի մէջ մի ցաւակցական եռանդ ձգեց, և բարձր դասատան աշակերտուհի օր. Սաթինիկ Աղամիրզեանցը, ցանկանալով օգնել իր որբ քոյրերին, հանգանակութիւն բացեց, և, ինչպէս լսվում է, արդէն երեսուն րուբլ փող է ժողովել: Այդ գեղեցիկ ձեռնարկութեան համար թէ օրիորդների և թէ մանաւանդ օր. Աղամիրզեանցի մարդասիրական վարմունքը խորին համակրութեան արժանի է:

Աւելորդ չեմ համարում հաղորդել մի դէպք, որ այս րոպէին զբաղեցրել է մեր հասարակութեանը: Մեր դպրոցների կրօնուսոյց վարդապետը, լսելով, որ օրիորդները կարդում են «Ռօբինզօն» և «Անահիտ», խստիւ հրամայում է առնել նրանցից այդ գրքերը և կամենում է պատռել, մի և նոյն նոյն ժամանակ, սպառնալով որ նրանք միւս անգամ չը համարձակվեն այդպիսի վնասակար գրքերը կարդալու: Այդ բաւական չէ. քանի օրից յետոյ կրօնուսոյցը մտնում է դասատուն, բերելով իր հետ «Արարատ» ամսագիրը ու բաժանում է օրիորդներին, ասելով. «ուզում էք բան սովորել, ահա այդ պատուական ամսագիրը կարդացէք»...

Բայց ինչ է անում հոգաբարձութիւնը, ինչ է անում տեսուչը, միթէ կարելի է այնքան թոյլ տալ, որ «Արարատը» ուսումնարանի մէջ իբրև ընթերցանութեան գիրք ընդունվի: Ողորմելի ուսումնարան:

Ուսումնարանի, կամ հոգաբարձութեան մասին երբ մի բան է գրվում լրագիրներում, հոգաբարձուք սաստիկ նեղանում են, խկոյն չտապում են պատասխանել, իրանց արդարացնել, չը նայելով, որ միայն իրանք են մեղաւոր և ոչինչ սուտ բան չէ գրված:

Հոգաբարձութիւնը բոլորովին ուշադրութիւն չէ դարձնում աղքատ դասի օրիորդների հագուստի վրա: Այժմեան անտանելի ցրտին նրանցից շատերը տաք ոտնամաններից և հագուստից զուրկ են: Ո՞ւր մնաց տիկին Թ. Արասխանեանցի յօդուածի աղքատ աշակերտուհիների նուիրած 300 ր. փողը և ինչու հոգաբարձութիւնը օգուտ չէ քաղում այդ գումարից:

Ո՞ւր մնաց աղքատաց 3000 րուբլու հաշիւ. այդ գումարը չահեցողութեան համար բանկումն է դանվում, թէ մասնաւոր անձանց մօտ է դրված: Հրաւիրում եմ պ. պ. հաշւատեսների ուշադրութիւնը այդ գումարի վրա:

Ա.

—

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ

—

Դեկտեմբերի 17-ին

Այստեղ օրվայ նորութիւնը մի սարսափելի եղեռնական դէպք է: Գաւառական կեանքը այնքան միակերպ է, այնքան անշարժ է, որ հարկաւոր են բուռն զգացմունքներ այդ դանդաղութիւնը փարատելու համար: Սպանութիւնները այստեղ այնքան հազիւ են պատահում, որ մենք կարծում ենք թէ այդպիսի դէպքեր ուրիշ տեղեր էլ չեն պատահում: Այժման դէպքի առարկան մի գեղահասս, 16 տարեկան օրիորդ է, որին փոքրութեան ժամանակ վերցրել էին իրանց մօտ պահելու, նրա մօտ ազգականները, տեղիս հարուստ Մարգարեանցները: Օրիորդը նշանադրված էր:

Նոյն Մարգարեանցների տանը մնում էր իբրև ծանօթ և ազգական, այստեղի հեռագրատան ծառայող, ախալցխացի մի 16—17 տարեկան երիտասարդ, Ա. Ղալամքարեանց:

Կարծում են թէ երիտասարդը սիրահարված է եղել օրիորդի վրա: Ամսիս 15-ին, սպանողը գնում է աղջկայ մօտ, որը մի առանձին սենեակում կարում է եղել իր հարսնութեան չորերը: Պատրուակներով նա դուրս է անում սենեակից փոքր երեխաներին, այնպէս որ սենեակում մնում է միակ վկայուհի մի փոքրիկ աղջիկ:

Սպանողը միւս սենեակից վեր է առնում ռէվօլվէրը և ինչ որ պահանջում է օրիորդից, սպառնալով հակառակ դէպքում սպանել կամ նրան կամ իրան: Բայց երբ օրիորդից բացասական պատասխան է ստանում, նա վեր է քաշում ռէվօլվէրի ոտիկը, արձակում է, բայց ճայթիւն չէ առաջանում: Անմիջապէս նա կրկին է բարձրացնում ոտիկը և արձակում: Գնտակը դիպչում է օրիորդի ճակատին, ձախ աչքից բարձր: Նրա ուղեղը վնասվում է, բայց 5—6 ժամ դեռ էլի ապրում է սարսափելի օրհասական տանջանքների մէջ, առանց կարողանալու խօսել: Սպանողը սաստիկ սառնարիւնութեամբ դնում է ռէվօլվէրը պատեանի մէջ, քաշ է անում պատից և առաջին անգամ հարցնողներին պատասխանում է թէ օրիորդը անակնկալ կերպով սպանվել է հրացանի յանկարծ արձակվելուց: Նա գնում է հիւրանոց և սկսում է բիլիարդ խաղալ: Չրկել մի ծաղկափթիթ կեանք գոյութիւնից և լրութիւն ունենալ դեռ զուարճանալ, մեզ այն եզրակացութեանն է հասցնում, որ սպանողը կամ հոգեկան հիւանդութեան ենթակայ է, կամ մի դեռահաս հրէշ է:

Այդ ահուր դէպքի վկայուհի օրիորդը պատմում է քննիչին եղելութիւնը և սպանողը ինքն էլ տեսնելով, որ անկարելի է հրաժարվել, խոստովանում է, միայն ասում է որ դա պատահել է անակնկալ կերպով: Սպանողը կալանաւորված է: Այս տողերը ես գրել եմ մասամբ վկայուհի աղջկայ ցուցման և մասամբ ժողովրդի մէջ տարածված լուրերից աւելի հաւատալիների վրա հիմնվելով: Յոյս ունենք որ քննութիւնը կը բաց անէ այդ անցքի ահուր մանրամասնութիւնները և շարժառիթները:

Անցեալ օր ընտրեցին այստեղ նոր դէպուտատներ: Ընտրողական սկզբունքի վրա մեր հասարակութիւնը համարեա հասկացողութիւն չունի: Ոչ ոք չէ մտածում ընտրել արժանաւոր անձին: Դէ-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

«ՕՐԻՈՐԴ ԲԵՐՈՅԵԱՆՑ» կօմէդիա երեք արարուածով, հեղինակութիւն Ալէքսանդր Քիչմիչեանցի

—

IV

Քիչմիչեանի պիէսայի տիպերը քննելուց յետոյ, այժմ մի քանի խօսք պէտք է ասեմ պիէսայի թէ արժանաւորութիւնների և թէ պակասութիւնների վրա, տեխնիկական տեսակէտից:

«Օրիորդ Բերոյեանց» պիէսայի գլխաւոր արժանաւորութիւնն այն է, որ ինքնուրոյն պիէսաների մեր այժմեան երաշտութեան ժամանակ, նա փորձ է փորձում ներկայացնել հասարակութեանը մի կենդանի հոգեբանական քննութիւն մեր ժամանակակից կեանքի, աշխատելով վճռել հասարակական հարցերը առանց բռնի միջոցների, առանց մահվան, սրի, հրացանի, աուրճանակի կամ թոյնի: Մահը շատ անգամ անհրաժեշտ է, բայց մահով լուծել հասարակական խնդիրները, մեծ մասամբ ապարդիւն, թէև շատ հեշտ մի միջոց է: Մահը մեծ մասամբ ոչինչ չէ ապացուցանում և բեմից կամ ռօմանի էջերից չէ սովորեցնում ժողովրդին թէ նա ինչպէս պէտք է լուծի այս կամ այն հասարակական խնդիր:

Երկրորդ արժանաւորութիւնը Քիչմիչեանի պիէսայի նրա մէջն է կայանում, որ չունի հայոց և վրաց պիէսաներին յատուկ երկար մօնօլօգներ և դիալօգներ, չունի երկար ու բարակ մասլահաթներ, այլ անցնում է շուտ և կենդանի կերպով, այնպէս որ երեք գործողութիւնների ընթացքում հանդիսականը ոչ մի րոպէ չէ ձանձրանում: Մօնօլօգները և դիալօգները կարճ են և ամփոփ, տեսիլները կենդանի են և յաճախ փոփոխվող:

Բայց ահա և պիէսայի պակասութիւնները, իմ կարծիքով:

Առաջին և գլխաւոր պակասութիւնը նոյն իսկ դրա մէջն է, որ հեղինակը աչքի առջև ունենալով մի շատ ընդարձակ պրօգրամ, այնու ամենայնիւ սեղմել է իր ամբողջ գրուածքը երեք գործողութիւնների մէջ, փոխանակ չորս կամ հինգ գործողութիւն անելու: Արդեօք այդ այն պատճառով է պատահել, որ հեղինակը դեռ վարժ չէ բեմական տեխնիկական ձևերին, թէ չէ վստահացել առաջին անգամ հրապարակապէս հանդէս դուրս գալ շատ ընդարձակ պիէսայով և համեստութիւնից շարժված ուզեցել է միայն երեք գործողութեան, աւելի փոքրիկ, աւելի համեստ գրուածք ներկայացնել: Ինչ և իցէ, բայց նրա պրօգրամը մնացել է նոյն ընդարձակ, միայն սեղմվել, սահմանափակվել է ավելի նեղ շրջանակներում: Դրանից, իմ կարծիքով, բղխում են պիէսայի տէխնիկական անկատարելութեան մանրամասնութիւնները:

Երկու ախոյեանները, Ջանումեանց և Աթոյեանց ամբողջ պիէսայում ոչ մի անգամ միմեանց չեն հանդիպում, չեն չափում իրանց ոյժերը, չեն խօսում միմեանց հետ. հակառակ և միմեանց առող բանակներին պատկանելով, չեն ջանում մին միւսին ճակատ առ ճակատ հանդիպել, միմեանց համոզել, միմեանց յաղթել:

Գուլեանց թէև ծաղրում է Ջանումեանցի ազգասիրութիւնը, նրա անվերջանալի ստորագրութիւնները, բայց դարձեալ լաւ տղայ է համարում նրան: Աթոյեանցներին նա դառն կերպով ծաղրում է, շատ լաւ հասկանալով թէ նրանք ակնկալութիւններ ունեն միմիայն իր քսակի վրա: Բայց յանկարծ նրա տրամադրութիւնը կատարելապէս փոխվում է և նա ուզում է տոխպել իր աղջկան պսակել Աթոյեանցի հետ, որի մասին և որի հօր մասին նա առաջ դառն արհամարհանքով էր խօսում: Ինչ է պատահել, ինչ փոփոխութիւն է եղել, որ տակն ու վրա է արել ծեր Գուլեանցի տրամադրութիւնը,—այդ մեզ հեղինակը չէ ցոյց տալիս, այդ բեմի ետևից է կատարվում և յայտնի է միմիայն հեղինակին: Այն հանգամանքը որ Աթոյեանց հարուստ է և դիրք ունի քաղաքում, իսկ Ջանումեանց իր աշխատանքով է ապրում, դիրք չունեցող և օտարական է,—այդ նոր հանգամանք չէ, այդ բոլորը արդէն յայտնի էր Գուլեանցին, երբ նա դեռ առաջին գործողութեան մէջ դառն կերպով խօսում էր Աթոյեանցների վրա. «բարեկամներ, լաւ բարեկամներ, դուք միայն իմ փողն էք ուզում» և այլն....

Պիէսայի նեղ շրջանակներին նոյնպէս պէտք է վերագրել այն հնացած ձևը, որ գործ է ածում Քիչմիչեան, որ հազիւ թէ մի ծանր կոմեդիայի մէջ որ և է հեղինակ այժմ թոյլ տար իրան. Գուլեանցին համոզելու համար որ Աթոյեանց անպիտան է, նա ստիպում է վերջինին ամենաանվայել կերպով վարվել Գուլեանցի բնակարանում, իսկ Գուլեանցին ստիպում է կանգնել դրան մօտ և լսել բոլորը, ինչ որ ասում է Աթոյեանց, ինչ անպատիւ առաջարկութիւններ է անում նա օր. Բերոյեանցին: Այդ ձևը կարելի է գործածել միմիայն վօդըվիլներում, կամ գործ էր ածվում շատ հին պիէսաներում: Այդ ձևն էլ մեր հեղինակը, երևի, գործ է ածում պիէսան կարճ կարելու համար:

Երկու պառաւները կաֆէ խմում են բեմի ետևից, իսկ այդ ժամանակ մի շատ յատկանիշ խօսակցութիւն պիտի կատարվէր նրանց մէջ, որ և կը պարզէր մեզ թէ ինչպէս է եղել որ Գուլեանցի տրամադրութիւնը դէպի Աթոյեանցները յանկարծակի փոխվեց:

Ես չեմ պահանջում, ինչպէս մի քանիները ասում էին, որ հեղինակը մեզ ցոյց տար թէ երկու տարվայ ընթացքում Ջանումեանց ինչպէս էր ներգործում հետզհետէ Սօֆիայի վրա, բայց այնու ամենայնիւ կարելի էր սպասել որ հեղինակը, գոնէ մի դիալօգում, Սօֆիայի և բժշկի մէջ, ցոյց տար մեզ թէ այդ վերջինը ինչ բարոյական զօրեղ ներգործութիւն ունի այն էակի վրա, որ նա հետզհետէ իր համար է պատրաստում....

Առաջին գործողութեան մէջ Սօֆիայի և Վարդուհու միմեանց հետ հանդիպելը հոգեբանապէս անբնական և անճիշդ է: Երկար ժամանակ իր ընկերուհուն չը տեսած, բնական է որ Սօֆիան նախ և առաջ հարց ու փորձ անէր Վարդուհուն թէ ինչպէս է ապրում գիւղում, արդեօք չէ ձանձրանում մենակութեան, առանձնութեան մէջ, հեռու ինտելիգենտ շրջանից, ինչպէս է նա զգում իրան գիւղում, դոհ է արդեօք իր յանձն առած ծանր պաշտօնից, ինչպէս են նրա սաները և այլն: Բայց

պուտատի պաշտօնը այնքան անՆշան են համարում, որ կարծում են թէ մի և նոյն է ով և լինի ընտրելին։ Այժմեան ընտրվածներից միայն մինը համապատասխանում է իր նոր պաշտօնին։ Եւ դեռ մեր քաղաքացիք վրդովվում են, երբ այդպիսի անխտիր ընտրվածներից ոմանք երբեմնապէս հասարակական հողերը կամ փողերը սեփականելու փորձեր են անում։

Վերոյիշեալ դէպուտատական ընտրութեան միջոցին, որը կատարվում էր տեղիս արական ուսումնարանի դահլիճում, մեր պ. գաւառապետը հրամայում է ժողովրդին գլխարկները ծածկել, ասելով որ այդ շինութիւնը աւելի նման է ախոռի, քան ուսումնական հիմնարկութեան (պէտք է ասած, որ այդ դահլիճը բաւականին լաւ շինած է)։ Յետոյ նա դուրս է կանչում այդ ուսումնարանի հոգաբարձուներին և բոլորի առաջ մեղադրելով նրանց անհոգութիւնը ուսումնարանների տնտեսական վիճակի վերաբերութեամբ, յայտնում է նրանց, որ եթէ նրանք վեց ամսուայ ընթացքում չեն նորոգի, բարեկարգի ուսումնարանները, նա փ ա կ ե լ կը տայ։

Անցեալ օր փակվեցաւ տեղիս քաղաքային ուսումնարանը։ Ուսումնարանական շինութեան մէջ փոփոխութիւններ և նորոգութիւններ են լինելու, մինչև դրանց վերջանալը կարծեմ թէ փակված է մնալու այդ ուսումնարանը։ Նորեկ տեսուչ պ. Ֆեօդորով մի բարեխիղճ դասատու է, բայց ափսոս որ մի ամսից աւելի է հիւանդ է ընկած։

***

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեզ գրում են։ «Տեղիս ընթերցողները շատ վրդովվեցան կարդալով այժմ դադարեցրած «Փարոս Հայաստանի» վերջին համարում մի նկատողութիւն մեր յայտնի գրող Մ. Նալբանդեանի մասին, որտեղ պ. Զարմայր Մսերեանց համեմատում է նրան Խօժէն Սիւի «Թափառական հրէայի» գլխաւոր հերոս և չարագործ Ռօդէնի հետ։ Չը գիտենք ինչ նպատակով «Փարոսի» խմբագրութիւնը գրել է այդ տեսակ մեղադրանքը և ինչ յարաբերութիւն ունի Նալբանդեանց Ռօդէնի հետ։»

—

Անգլիական «Observer» լրագիրը խօսելով Գերմանիայի մասին, ասում է որ եթէ Թիւրքիայի բաժանումն սկսվի, առաջնակարգ ձայն այդ բաժանման կարգադրութեան մէջ կունենայ Գերմանիան։ Բայց Գերմանիան չէ համարում ոչ Ռուսաստանին, ոչ Րումինիային, ոչ Յունաստանին Թիւրքիայի ժառանգներ։ Եւրոպական Թիւրքիայի ժառանգ Գերմանիան համարում է Աւստրիային։ Բայց ասիական Թիւրքիայի մասին անգլիական լրագիրը ոչ մի խօսք չէ ասում։

—

Ստացանք «Ժուռնալ դ'Օրիան» լրագրի համար բաժանորդագներ. Աստրախանից, պ. Յովհաննէս Աւագովից 8 րուբլ և Թիֆլիսից, պ. Փիրումեանցից 4 րուբլ։ Առաջվայ փողի հետ կանի 551 րուբլ։

—

Մեզ խնդրում են տպել հետևեալը։ «Մոլնու եկեղեցին մտնելիս, մարդս խիղճն երկիւղ է կրում, տեսնելով այն ճեղքը, որ գոյացել է առաստաղի վրա մուտքի դռնից մինչև միւս դուռը։ Թէև ճեղքը մասամբ կպցրած է թղթով, երևի դրա համար, որ նրա մեծանալը չիմանայ, բայց այնու ամենայնիւ հասարակութեան համար հետաքրքիր է իմանալ, արդեօք եկեղեցի յաճախողները չեն ենթարկվում որ և է վտանգին։»

—

Մենք ստացանք մի նամակ Վանից որ տեղեկացնում է մեզ թէ պ. Մ. Փօրթուգալեան հասաւ Վան և մօտ ժամանակներումս ձեռք տալու է կենտրոնական վարժարանի բացմանը։

—

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ մեզ գրում են որ այդ քաղաքի մէջ դեկտեմբերի 13-ին պէտք է լինէր քաղաքային դէպուտատների ընտրութիւնը, բայց անաջող կերպով վերջացաւ։ Մեր թղթակիցը խորհուրդ է տալիս իր համաքաղաքացիներին ընտրել Յ. Բարայեանցին և Յ. Սպլատեանցին։

—

ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ մեզ գրում են։ «Այս օրերս կայացաւ այստեղի կլուբի դահլիճում այն ընկերութեան անդամների ժողովը, որի կանոնադրութիւնը նորերումս հաստատվեցաւ մինիստրութիւնից և որ կոչվում է «Попечительство о бѣдномъ учащимся юношествѣ» (Չքաւոր երիտասարդութեան մասին հոգաբարձութիւնը)։ Ժողովի նպատակն էր ընտրել ընկերութեան կառավարիչներ։ Այս ընկերութեան անդամներ կարող են լինել և կանայք։ Հասարակութիւնը մեծ համակրութեամբ վերաբերվեց դէպի ընկերութիւնը և մի օրվայ մէջ հաւաքվեց մինչև 9000 րուբլ գումար։ Արդէն գրվել են մինչև 300 անդամներ։ Պատուաւոր անդամը վճարում է 100 րուբլ, իսկ տարեկան անդամը 5 ր.։ Բայց անդամներից շատերը եղել են, որոնք ֆօնդը կայացնելու համար նուիրել են երկու հարիւր, երեք հարիւր և հինգ հարիւր րուբլ, իսկ մի հարուստ երիտասարդ նուիրեց 1000 րուբլ։ Հայերից շատ կան անդամներ, որոնցից շատերը տուել են մինչև 500 րուբլ։ Համաձայն կանոնադրութեան կառավարիչները 5 հոգի պէտք է լինեն։ Ընտրվածներից մինը մի տիկին է, միւսը մի հայ, պ. Մկրտիչ Բուրժալեանց, միւսներն էլ զարգացած և երիտասարդ ռուս պարոններ։ Մեզ համար ուրախալի է, որ այստեղեան ուսանողներին օգնելու համար սրան նրան դիմելու հարկաւորութիւն չենք ունենայ, այլ ուղղակի կը դիմենք հոգաբարձութեանը, որ միշտ պատրաստ կը լինի օգնել առաջադէմ ուսանողին, ինչ ազգութեանը և պատկանի նա։»

—

Ստացանք «Առողջապահական թերթ» ամսագրի երկրորդ տետրակը։ Առհասարակ բժիշկ Տիգրանեան շատ լաւ է կազմում իր համարները, ափսոս միայն, որ տպարանի տառերը մաշված են երևում և «Առողջապահական թերթը» պարզ չէ տպվում։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„ПОРЯДОКЪ" ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Բերլինից „Порядокъ" լրագրին գրում են հետևեալը։ Դեռ նորերումս գերմանական կիսապաշտօնական լրագիրները հաւատացնում էին ամբողջ աշխարհին, որ անկարելի է ճանաչել Բերլինը, որ նա այլ ևս իր նման չէ, այնպիսի պահպանողական ոգի է տիրում այդ քաղաքի մէջ։ Այնու ամենայնիւ Բերլինը նոյնն է մնացել, ինչ որ եղել և այժմ աւելի քան թէ երբէք նրա մէջ տիրապետում է առաջադիմական ոգին։ Բայց իսկապէս անկարելի է ճանաչել գերմանական պարլամենտը. նա այլ ևս իր նման չէ և ֆրանսիական ժողովի պատկեր է ստացել։ Մարդ չէ հաւատում, թէ իր առաջ ծանրաբարոյ և հանդիստ գերմանացիներ են, տեսնելով, թէ այդ բոլոր պատգամաւորները, մինիստրները և կառավարչական գործակատարները ինչպէս կորցնում են սառնասրտութիւնը, վրդովվում են, տաքանում են և բղաւում են, երբ մի փոքր առիթ է ներկայանում։

Պատահում էր առաջ, որ ամենադեղեցիկ ճառերը ճառախօսները այնպէս էին արտասանում, կարծես թէ խօսողը մարդ չէ, այլ արձան։ Լսողներն էլ, այսինքն մնացած պատգամաւորներն էլ իրանց այդպէս էին պահում։ Ժամանակ առ ժամանակ միայն լսվում էր հանդիստ արտասանած „բրավօ", „ճշմարիտ է" կամ թէ մի այլ բացականչութիւն։ Կարծես թէ ներկայ եղողները չէին լսում, այլ քնած էին։ Այժմ տեսէք, թէ ինչպիսի արագ շարժումներ են կատարվում։ Ճառախօսի դէմքը անդադար փոփոխվում է, նրա ձեռքերը մի րոպէ հանդիստ չեն մնում, նրանք կամ սպառնացող կամ զգուշացնող նշաններ են անում, ինքն էլ անդադար այս կողմ այն կողմն է պտտվում և մի րոպէ հանդիստ չէ մնում։ Դա մի հասարակ կենդանի մարդ չէ, այլ գայրացած և վրդովված մարդ։ Ամբողջ ժողովն էլ այդպէս է տրամադրված։ Անդադար լսվում են բացականչութիւններ և նկատողութիւններ։ Վիճաբանութիւնները խօսակցութեան են նմանում, որովհետև պատգամաւորները անդադար ընդմիջում են և ընդհատում են ճառախօսներին։ Մէկը նկատողութիւն է անում, միւսը հակառակ կողմից պատասխանում է։ Մարդ ակամայից կասկածում է, որ ինքը Բերլինի մէջ է։ Եւ միայն գերմանական լեզուն է, որ համոզում է, թէ մարդ գերմանական բայլստագի մէջ է գտնվում և թէ պատգամաւորներն էլ գերմանացիներ են։ Մինիստրները և նրանց գործակատարները առաջ ամեն բանին օլիմպիական հանգստութեամբ էին վերաբերվում։ Նրանք շատ անգամ երկար և մանրամասն մեկնութիւններ էին տալիս զանազան հարցերի վերաբերութեամբ, հերքում էին ընդդիմադրականների նկատողութիւնները։ Բայց այդ բոլորը նրանք անում էին հանդստութեամբ, անդադար ցոյց տալով իրանց բարձր դիրքը և հասարակական դրութիւնը։ Այժմ այդ բոլորը փոխվել է։ Նոյն մարդիկն են, բայց առաջվայ բնաւորութիւնը անհետացել է։ Ներկայումս հէնց որ մի պատգամաւոր կըծու նկատողութիւն է անում, մինիստրական նստարաններից աղաղակներ են լսվում։

Ի հարկէ այդ կողմից իշխան Բիսմարկը առաջինը օրինակ տուեց։ Բայց ամենքը Բիսմարկ չեն։ Ինչ որ կարող է Բիսմարկ անել, այն աններելի է որ և է Պուտկամերի, Շոլցի կամ մի այլ մինիստրի համար։ Սրանք էլ առաջ այդ բանը շատ լաւ էին հասկանում, բայց այժմ սկսեցին մոռանալ։ Ամենքը փոխվել են և այդ փոփոխութիւնը ուշադրութեան արժանի է։ Ես այն պատճառով այդքան մանրամասնաբար նկարագրեցի գերմանական պարլամենտի արտաքին տեսքը, որովհետև նա ներկայացնում է ներքին կեանքի փոփոխված դրութիւնը։ Դա ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ ժամանակի պահանջ, այն փոթորիկների նշաններից մէկը, որ փորձված նաւավարը շուտով նկատում է և նա-

---

նրանք հանդիպելով և համբուրվելով, իսկոյն սկսում են խօսել Աթոյեանցի հետ, Վարդուհին սկսում է ծաղրել նրան, իսկ Սօֆիան միայն գրգռում է նրան։

Սրանց նման պակասութիւններ սփռված են ամբողջ պիէսայում։

Գուցէ պիէսան աւելի կաջողվէր, եթէ գրվէր ոչ թէ երեք, այլ չորս կամ հինգ գործողութիւններով։

V.

Տաս տարի սրանից առաջ, երբ ես «Մշակի» մէջ սկսեցի յարձակվել համալսարանական երիտասարդութեան վրա, բոլորը վրդովված էին, բոլորը ինձ մարգարէանում էին որ «Մշակը» դրանով կընկնի, իր յարգանքը կը կորցնի հասարակութեան մէջ։ Համալսարանականները և գուցէ նրանց թւում և նոյն իսկ մեր այժմեան հեղինակը, եթէ լաւ յիշողութիւն ունեն, սկզբից խնդրում աղաչում էին ինձ վերջ դնել դիպլօմաւոր երիտասարդների վրա յարձակումներին, իսկ երբ ես պատասխանեցի թէ իրաւունք չունեմ իմ գիտած ճշմարտութիւնը ծածկելու և կեղծաւորելու, համալսարանականների խումբը հիմնեց «Մշակի» դէմ մի հակաօրգան, «Մեղու Հայաստանի» լրագիրը, որ և դարձաւ մեր համալսարանականների օրգան, և սկսեց ամեն տեսակ հայհոյանք թափել ինձ վրա իմ յանդգնութեան պատճառով ցոյց տալ համալսարանականներին ինչպէս նրանք կան. շահասէր, կեղծ, կեղտոտ, անբարոյական, անազնիւ։

Եւ ահա, այժմ, երբ տաս տարին անցաւ, մի հեղինակ, ինքն համալսարանական, որ գուցէ նոյնքան վրդովված էր ինձ դէմ, որքան և ուրիշները, գրում է մի պիէսա, որտեղ դուրս է բերում երկու համալսարանականների տիպեր և երկուսին էլ ցոյց է տալիս վերին աստիճանի անհամակրական, զզուելի, շահասէր, անբարոյական. միայն մինին՝ զգոյշ, խորամանկ, գործնական, եգոիստ, արտաքուստ փայլուն, հրապուրիչ,—միւսին վերին աստիճանի ցինիկ, աներես, իր անբարոյականութեան մէջ աննկարագրելի անկեղծ։

Այն ինչ որ տաս տարի առաջ յանցանք էր համարվում, այն անում է այժմ նոյն շրջանից, համալսարանականներից դուրս եկած մէկը։ Նա անխնայ մտրակում է բարձր ուսում ստացածներին և հանդիսականի վրա դառն ծիծաղ և զզուանք է ազդում Ջանումեանցի և Աթոյեանցի տիպերով։

Դա ժամանակի նշան է։

VI

Դերասանների և դերասանուհիների խաղի մասին էլ մի քանի խօսք։

Տեսնելով տիկին Հ ր ա չ ե ա յ ի ն օր. Բերոյեանցի դերի մէջ, ես աւելի էլ համոզվեցայ իմ կարծիքի մէջ, որ յայտնեցի շնորհալի դերասանուհու մասին Դիւմայի «Կամելիազարդ տիկին» պիէսայի Մարգարիտայի դերի մէջ։ Որքան ռօմանտիկական դպրոցի այդ chef d'oeuvre-ի հռչակաւոր դերը տիկին Հրաչեայի ոյժից վեր է, այնքան էլ նա գեղեցիկ է, հրապուրիչ է Վարդուհու արտաշարժ, համակրական դերի մէջ։ Նրա դէմքի միմիկան վերին աստիճանի համակրական, խելացի և արտայայտութեամբ լի է։ Դերասանուհու շարժուածները, հագուստը, ձևերը կատարելապէս յարմար էին Վարդուհու դերին։ Ես աւելի էլ համոզվեցայ որ Հրաչեան աւելի ընդունակ է խաղալ բէալական պիէսաներում, քան թէ խիստ տրագիկական, խիստ ողբերգական դերերում։ Դիւմայի Մարգարիտայի դերի ամենաողբերգական տեղերի մէջ նրա խաղը միակերպ և անգոյն էր դառնում. Վարդուհու դերի մէջ մինչև անգամ նրա ձայնի պակասութիւնը չէր նկատվում։ Նրա բնական միջոցներից, նրա ձայնից վեր է խաղալ այնպիսի դերերում, որոնք ներկայացնում են արտակարգ հանգամանքներից ծնված տիպեր և բնաւորութիւններ, ինչպէս օրինակ Մարգարիտա Գօթիէ։ Իսկ Վարդուհու դերի մէջ, կրկնում եմ, Հրաչեան կատարելապէս հրապուրիչ էր և ներկայացնում էր մի ա մ բ ո ղ ջ բնաւորութիւն, որ ոչ մի րոպէ չը թուլացաւ, ինքն իրան չը հակասեց։

Օրիորդ Մ ա ր ի Ն ո ւ ա ր դ ի ն ընկաւ մի դժուար դեր. դժուար, որովհետև նա պէտք է ներկայացնէր մի թէև բոլորովին իրական, բայց այնու ամենայնիւ անսովոր, չը կազմակերպված անձնաւորութիւն, Թիֆլիսեցի հարուստ վաճառականի աղջկան, Սօֆիային։ Եւ իմ կարծիքով նա վերին աստիճանի նուրբ կերպով ըմբռնեց այդ տիպի բոլոր մանրամասն յատկութիւնները։ Ինչ է Սօֆիան. մի անզարգացած, բարի ձգտումներով աղջիկ, որ պաշտում է Ջանումեանցին և այնքան միամիտ է, որ կարծում է թէ Ջանումեանց սիրում է նրան իր արժանաւորութիւնների, իր գաղափարների համար և ոչ թէ իր փողի համար։ Մարի Նուարդ երեխայի պէս ուրախանում է երբ իմանում է թէ Ջանումեանց իրան սիրում է. նրան դուր է գալիս, նրա ինքնասիրութիւնը բաւականացրած է որ Ջանումեանցի պէս մի մարդ նրան սիրում է։ Բայց հարցնող լինի՝ քո գաղափարները ո՞ր են, այն գաղափարները, որոնց համար իբր թէ սիրել է քեզ ազգասէր բժիշկը։ Երբ Մարի Նուարդ վախեցած հարցնում է «Սանփանոս, մի՞թէ այժմ կերթաս Հայաստան» և հանդստացած ու երջանիկ դէմքով շատ բնական է գտնում իր Սանփանոսի պատասխանը թէ չէ գնում, ինձ երևաց մի տ ա ն ո ւ ա ղ ջ ի կ, որի մէջ բոլոր վերացական գաղափարները միմիայն արտաքին, արուեստական փայլ էին, իսկ այժմ իր երջանկութեանը հասած, նա շտապում է վայելել ամուսնական երջանկութիւնը և, ի հարկէ, կաշխատի մի պատճառով տեղ գնալ իր Սանփանոսի հետ, քան թէ ենթարկվել խօլերային։

Այն տեսիլի մէջ, որտեղ Սօֆիան սկսում է մի խանդոտութիւն զգալ դէպի Վարդուհին, մի խանդոտութիւն որ զուրկ է որ և է բարոյական գաղափարից և այն տեսիլը որտեղ երկու օրիորդները խօսում են սիրոյ նշանակութեան վրա,—Հրաչեան էլ, Մարի-Նուարդն էլ շատ կենդանի և բնական կերպով անցկացրին։ Այն տեղն էլ օր. Մարի-Նուարդ շատ բնական կերպով ներկայացրեց, երբ հօր սպառնալիքի առջև, աչքերը ցած գցելով, անվրդով, վախկոտ կերպով, ժամանակ առ ժամանակ ճակատի տակից է նայում իր հօր վրա և վերջապէս արտասանում է. «Ոչ, Աթոյեանցի հետ չեմ պսակվի։» Այդտեղ միանգամից անհետանում է երկու տարի Ջանումեանցի մօտ աշակերտութիւն արած կարգից դուրս չափը, և կրկին յայտնվում է ամեն գաղափարներից զուրկ մի